

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.13
DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.5.3.7>

АНИСТРАТЕНКО Ю. І., ГРИЦЮК І. В.

**ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
ЩОДО ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ**

**PECULIARITIES OF CRIMINAL PROCEEDINGS REGARDING
CERTAIN CATEGORIES OF PERSONS**

Метою статті є дослідження проблем кримінального провадження щодо окремої категорії осіб є співвідношення змісту їх імунітетів і привілеїв, тенденцій до зміни кола осіб, які ними наділені, розробка та розумна деталізація процедури особливого провадження. У статті розглянуто основні питання, які стосуються соціально-правової природи кримінального провадження щодо окремої категорії осіб. Доведено позицію, що дослідження проблеми соціально-правового змісту особливого порядку кримінального провадження щодо окремої категорії осіб є надзвичайно актуальним. Аргументовано позицію, що соціально-правовий зміст кримінального провадження щодо окремої категорії осіб неможливий без з'ясування особливостей їх правових статусів. У законодавстві закріплено чинники, які здатні впливати на ступінь виконання процесуальних обов'язків у сфері кримінального судочинства. Такими чинниками є правові та процесуальні імунітети і привілеї. Принцип рівності громадян перед законом і судом, як і правові імунітети та привілеї, недоторканність не раз ставали предметом наукового дослідження, однак до цього часу не досягнуто єдності поглядів щодо змісту, форм і соціального призначення таких винятків з указаного конституційного принципу. Відсутність чіткого розуміння меж депутатської недоторканності призвело до того, що це право та привілеї почали тлумачити абсолютно широко, як повну непідвладність народних депутатів силі законів, що порушує права інших громадян. Юридична сила закону проявляється в тому, що жоден інший орган, окрім того, який його прийняв, не може змінити чи скасувати його; усі інші нормативні акти не повинні суперечити його положенням, у іншому випадку застосуванню підлягають саме норми закону. Кримінальний процесуальний закон містить норми права, тобто загальнообов'язкові правила поведінки, що розраховані на невизначене коло суб'єктів і кількість випадків подібного роду. Зроблено висновок, що особливий порядок кримінального провадження відносно окремих категорій осіб утворюють: 1) особливості здійснення повідомлення про підозру; 2) особливий порядок затримання й обрання запобіжного заходу; 3) необхідність інформування державних та інших органів чи службових осіб про застосування запобіжного заходу, ухвалення вироку.

Ключові слова: *окрема категорія осіб, кримінальне провадження, правовий статус кримінальне судочинство.*

© АНИСТРАТЕНКО Ю. І. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри фінансового права (Університет державної фіскальної служби України). ORCID ID: 0000-0003-2660-0568.

© ГРИЦЮК І. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики, (Університет державної фіскальної служби України). ORCID ID: 0000-0003-2253-4057.

The purpose of the article is to study the problems of criminal proceedings against a particular category of persons is the ratio of the content of their immunities and privileges, trends in changing the range of persons endowed with them, development and reasonable detail of special proceedings. The article considers the main issues related to the socio-legal nature of criminal proceedings against a particular category of persons. The position is proved that the study of the problem of social and legal content of the special order of criminal proceedings against a certain category of persons is extremely relevant. The position is argued that the socio-legal content of criminal proceedings against a certain category of persons is impossible without clarifying the peculiarities of their legal status. The legislation defines the factors that can affect the degree of performance of procedural duties in the field of criminal justice. Such factors are legal and procedural immunities and privileges. The principle of equality of citizens before the law and the courts, as well as legal immunities and privileges, inviolability have repeatedly been the subject of scientific research, but so far no consensus on the content, form and social purpose of such exceptions to this constitutional principle. The lack of a clear understanding of the limits of parliamentary immunity has led to the fact that this right and privilege began to be interpreted quite broadly as the complete insubordination of deputies to the rule of law, which violates the rights of other citizens. The legal force of the law is manifested in the fact that no other body, except the one that adopted it, can change or repeal it; all other normative acts should not contradict its provisions, in other case the norms of the law are subject to application. The Criminal Procedure Code contains the rules of law, that is, the general rules of conduct, which are designed for an indefinite period of time. It is concluded that the special procedure of criminal proceedings in relation to certain categories of persons is formed by: 1) the peculiarities of the implementation of the notification; 2) a special procedure for detaining and choosing a precautionary measure; 3) the need to inform state and other bodies or officials about the application of a precautionary measure, the adoption of a sentence.

Key words: *separate category of persons, criminal proceedings, legal status of criminal proceedings.*

Постановка проблеми. Основою діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду при здійсненні кримінального провадження виступає кримінальний процесуальний закон, який як і будь-який інший закон, не повинен суперечити Конституції України. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Суду при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії (ст. 8 Конституції України, п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01 листопада 1996 року № 9) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених розробці проблем рівності перед законом і судом у кримінальному судочинстві, дає підстави стверджувати, що даній проблематиці приділяли увагу: Л.Д. Воеводін, А.П. Горшенєв, В.І. Камінська, В.М. Корнуков, Л.О. Красавчикова, О.А. Лукашева, П.І. Люблінський, В.І. Маринів, І.В. Михайловський, М.М. Михеєнко, І.Л. Петрухін, М.А. Погорєцький, М.М. Полянський, А.Л. Рівлін, Ф.М. Рудинський, Д.Б. Сергєєва, Л.Д. Удалова, І.Є. Фарбер, І.Я. Фойницький, А.Л. Ципкін, Г.І. Чангулі, М.Є. Шумило та інші вчені. Питання особливого порядку кримінального провадження розглядалися у працях С.Г. Волкотруб, В.О. Гринюка, В.Д. Новікова, М.А. Погорєцького, О.С. Старенького, Л.Д. Удалової. Проте прийняття чинного КПК України зумовило потребу його об'єктивного переосмислення та перегляду відповідних наукових напрацювань.

Метою статті є дослідження проблем кримінального провадження щодо окремої категорії осіб є співвідношення змісту їх імунітетів і привілеїв, тенденцій до зміни кола осіб, які ними наділені, розробка та розумна деталізація процедури особливого провадження.

Виклад основного матеріалу. КПК України має перевагу над іншими законами та нормативно-правовими актами, положення яких стосуються кримінального провадження. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватись закон, який суперечить КПК України (ч. 3 ст. 9 КПК України) [2]. Кримінальний процесуальний закон приймається вищими органами державної влади за процедурою, що регламентована Конституцією України. Від-

повідно до ст. 91 Конституції України Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених Конституцією. Стаття 94 Конституції України встановлює, що закон підписує Голова Верховної Ради України і невідкладно направляє його Президентові України. Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. У разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений. Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів [3].

Відповідно до ч.5 ст. 47 Закону України «Про регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року рішення Верховної Ради щодо проектів законів, постанов, інших актів Верховної Ради приймаються лише з питань, включених до порядку денного пленарних засідань Верховної Ради до початку пленарного засідання [4]. Цим же законом встановлюється порядок підготовки законопроектів, їх розгляду, підготовки прийнятих законів до направлення на підпис Президенту України, їх опублікування та зберігання. Кримінальний процесуальний закон як нормативний акт наділений вищою юридичною силою, під якою розуміють властивість нормативного акту діяти, породжувати правові наслідки.

Юридична сила закону проявляється в тому, що жоден інший орган, окрім того, який його прийняв, не може змінити чи скасувати його; усі інші нормативні акти не повинні суперечити його положенням, у іншому випадку застосуванню підлягають саме норми закону. Кримінальний процесуальний закон містить норми права, тобто загальнообов'язкові правила поведінки, що розраховані на невизначене коло суб'єктів і кількість випадків подібного роду. Кримінальний процесуальний закон регламентує кримінально-процесуальну діяльність учасників кримінального провадження шляхом наділення їх відповідними правами та обов'язками. Підводячи висновок вищевикладеного, можна зазначити, що кримінальний процесуальний закон - це сукупність нормативно-правових актів, які мають юридичну силу закону, містять в собі кримінальні процесуальні норми і регулюють суспільні відносини в сфері здійснення кримінального провадження, тобто досудового розслідування і судового провадження, процесуальних дій у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Без кримінального закону взагалі не можливо існування кримінального процесу. В свою чергу, кримінальний процес ґрунтується на системі принципів, серед яких можна виділити принципи законності, змагальності, рівності громадян перед законом і судом. Однак безпосередня реалізація вказаних принципів можлива через належне функціонування відповідних правових інститутів. Одним з таких інститутів і виступає інститут імунітетів, основним призначенням якого є встановлення додаткових гарантій охорони та захисту прав і законних інтересів щодо окремих категорій осіб [5, с.142].

Всі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних та інших переконань, статі, етнічного походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ч. ч. 1, 2 ст. 24 Конституції України) [3]. Проте кримінальний процесуальний закон встановлює особливості провадження щодо окремої категорії осіб, діяльність яких спрямована на забезпечення належного функціонування основних інститутів, підтримання сталості суспільних правовідносин у цілому. З метою створення дієвого механізму безперешкодного ефективного здійснення ними своїх функцій на законодавчому рівні передбачено додаткові гарантії їх діяльності. Відповідний правовий режим не є особистим привілеєм, має публічно-правовий характер, що покликаний встановити перепони незаконному втручання у виконання професійних обов'язків.

У законодавця стосовно певної визначеної законом категорії громадян розрізняють також поширення обмеженої юрисдикції держави, так званий правовий імунітет спеціальної категорії громадян. Під обмежену юрисдикцію держави підпадають і особи, що мають українське громадянство. Відповідно до Конституції України статус особливої (підвищеного рівня) недоторканності серед інших громадян України мають: Президент України, народні депутати, судді (статті 80, 105, 111, 126) [3]. Окрім названих осіб, законодавством України імунітети передбачені також для Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Голови Рахункової палати, Першого

заступника і заступника Голови, головних контролерів та Секретаря Рахункової палати. Стосовно всіх перерахованих осіб законодавством встановлений спеціальний порядок притягнення до кримінальної відповідальності, застосування заходів кримінального процесуального або адміністративно-процесуального впливу (арешт, обшук, затримання, особистий огляд і т.д.).

Слід звернути увагу, що застосування кримінального процесуального закону відносно окремих категорій громадян України насамперед пов'язано з наявністю в таких осіб імунітетів. Як зазначається в юридичній літературі, на сьогодні достатньо важко визначити, у праві якої з держав старого світу вперше з'явився інститут імунітету. Історично поява імунітету як правового інституту пов'язується з римським правом, де він уперше був закріплений як звільнення від податків і суспільних зобов'язань, як особливе право, що надається окремій особі, категорії чи общині сенатом при Республіці чи імператором [6, с.87].

У матеріальному праві тих років правова відповідальність диференціювалася залежно від соціального становища потерпілого й винного. Тоді ж уперше в історії римське право надало поняття імунітету. У феодальному праві зазначена категорія означала привілеї феодала [7, с. 90].

Відсутність спеціальної норми про імунітети та привілеї окремих категорій осіб у чинному КПК України створює певні труднощі у правозастосовній практиці, оскільки відповідні норми розміщені в різних законах і міжнародних правових актах.

Посадове становище деяких категорій осіб може зумовлювати наявність імунітетів у кримінальному судочинстві, тобто особливих умов порядку здійснення досудового розслідування, притягнення до кримінальної відповідальності і провадження загалом, що включають необхідність одержання спеціального дозволу на проведення відносно цих осіб усіх або деяких процесуальних дій. Правовий імунітет не можна пов'язувати тільки з певним колом осіб, котрі обіймають ті чи інші посади [8, с.377].

Як відомо, кримінальний процес ґрунтується на системі принципів, серед яких можна виділити принципи законності, змагальності, рівності громадян перед законом і судом. Однак безпосередня реалізація вказаних принципів можлива через належне функціонування відповідних правових інститутів. Одним із таких інститутів і є інститут імунітетів, головне призначення якого - установа додаткових гарантій охорони й захисту прав і законних інтересів окремих категорій осіб.

З одного боку, Конституція України закріплює положення, відповідно до якого громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв або обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 24); з іншого - використання деяких видів імунітетів (насамперед депутатського, суддівського) у певних колах суспільства розцінюється як відступ від конституційного положення про рівність громадян перед законом і судом. Більше половини опитаних працівників правоохоронних органів, а також більшість опитаних громадян вважають такий відступ від загального правила відступом від конституційного принципу [3].

Відносно новим правовим імунітетом для України є президентський імунітет; тобто недоторканність президента як глави держави. Це означає, що він не може бути заарештований, затриманий чи притягнений до судової відповідальності, поки обіймає свою посаду. Президентський імунітет знімається тільки разом з усуненням з посади в порядку особливої процедури, передбаченої конституцією (імпічмент, звільнення з посади тощо). Ст. 105 Конституції України передбачає недоторканність Президента України на час виконання повноважень [3].

Звільнення з посади є однією з підстав дострокового припинення повноважень Президента України, яке може відбутися тільки на підставі обвинувачення глави держави в державній зраді чи іншому тяжкому злочині. Згідно зі ст. 93 Конституції України, Президентом може бути висунуто обвинувачення в учиненні досить вузького кола злочинів [3]. Чинний Кримінальний кодекс України ділить кримінальні правопорушення на такі категорії: невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі й особливо тяжкі. Тому слід було б передбачити, що Президентом, як і будь-якій іншій особі, за наявності достатніх підстав може бути повідомлено про підозру в учиненні будь-якого кримінального правопорушення, а не тільки державної зради чи іншого тяжкого кримінального правопорушення. Крім того, Конституція України встановлює досить складний порядок притягнення до кримінальної відповідальності Президента України. У цьому сенсі імунітет Президента абсолютний, а значить, недемократичний, несправедливий, неправомірний. Необхідно спростити технологію імпічменту, розробити механізм його реалізації й чітко зафіксувати все це в законодавстві.

Імунітет установлюється лише на термін виконання Президентом своїх повноважень (а не довічно), як, власне, імунітет і для всіх інших посадових осіб. Сприяння здійсненню державних функцій може бути метою цього юридичного гарантуючого засобу. За межами виконання надскладних президентських обов'язків втрачається юридичний сенс президентського імунітету. Іншими словами, подібний імунітет є не особистим привілеєм громадянина, а посадовим засобом захисту публічних інтересів [9, с.142].

Найбільш дискусійним на сьогодні є депутатський імунітет, що можна розглядати як додаткову гарантію законності застосування до депутатів заходів державного (процесуального) примусу. Парламентський (депутатський) імунітет – це недоторканість депутатів, парламентів, а тоді й інших представницьких органів влади, означає заборону арешту або залучення до судової відповідальності депутата за всі його дії, у тому числі зроблені не під час «виконання парламентських обов'язків». Парламентським імунітетом депутат користується тільки під час дії депутатського мандата. Він може бути позбавлений недоторканості палатою (парламентом), членом якої є [10, с. 11].

Депутатський імунітет в Україні передбачає, що народні депутати України користуються захистом парламенту від арешту й інших примусових дій, що можуть обмежувати їх особисті права та свободи, а також від переслідування на підставі визнання його обвинуваченням у кримінальній справі. Ця обставина є одним із привабливих моментів для проникнення в депутатський корпус злочинних осіб.

Недоторканість народного депутата України, що закріплена в ст. 80 Конституції України, є одним з елементів правового статусу народного депутата України, важливою правовою гарантією його діяльності [3]. Вона є правом і перевагою депутата, порівняно з іншими громадянами держави, й існує для того, щоб гарантувати незалежність депутата при здійсненні ним своїх повноважень. Зміст і обсяг депутатського імунітету, а також методи його забезпечення в різних країнах неоднакові, але ніде він не має абсолютного характеру. У низці держав депутати користуються імунітетом лише на парламентських сесіях. Майже в усіх країнах депутати не мають імунітету в разі їх затримання на місці злочину. Водночас обсяг депутатського імунітету та підходи до його визначення є неоднаковим у різних державах. Головне, що об'єднує їх - це відсутність абсолютного імунітету. Наводячи правове визначення депутатської недоторканості в Україні, необхідно зазначити, що, відповідно до Закону України (ст. 27) «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 №2790-ХІІ, не допускається обшук, затримання, огляд особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення народного депутата України, а також порушення таємниці кореспонденції, прослуховування телефонних переговорів та застосування інших заходів, що обмежують свободу парламентарія. «Народний депутат України після закінчення терміну повноважень може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за порушення закону, вчинене ним у період виконання депутатських повноважень, лише у порядку, передбаченому щодо народного депутата України» [11].

Порядок одержання згоди Верховної Ради України щодо притягнення депутата до відповідальності також визначено Законом України «Про статус народного депутата України». Так, подання про надання згоди на притягнення до відповідальності депутата вноситься до Верховної Ради України Генеральним прокурором України, про що негайно доводиться до відома депутата. Це подання вноситься до висунення депутату обвинувачення або даванні санкції на арешт депутата й розглядається Верховною Радою України не пізніше ніж у місячний термін. Комітет, до компетенції якого належить питання депутатської етики, з додержанням звичайної процедури визначає законність і обґрунтованість подання [11]. Відсутність чіткого розуміння меж депутатської недоторканості призвело до того, що це право та привілей почали тлумачити абсолютно широко, як повну невідповідність народних депутатів силі законів, що порушує права інших громадян (наприклад, у випадках, коли адміністративні чи кримінальні правопорушення вчиняють народні депутати, адміністративне чи кримінальне провадження за якими не відкриваються). Враховуючи цей факт, а також те, що в усьому світі спостерігається тенденція до поступового обмеження і звуження обсягів депутатської недоторканості, в Україні також здійснювалися спроби внесення конституційних змін щодо обмеження депутатської недоторканості.

Не можна також не звернути уваги на проблеми тлумачення депутатської недоторканості Конституційним Судом України. Ми поділяємо думку судді Конституційного Суду В. Вознюка, висловлену в Окремій думці, що «як конституційна гарантія депутатська недоторканість має своєю метою захист народного депутата України виключно як посадової особи. Розширене тлумачення депутатської недоторканості призводить до того, що особа, яка вчинила злочин до обрання її народним депутатом України, перетворює ці гарантії в особистий привілей [12, с.142].

Таке розуміння публічно-правового характеру депутатської недоторканності, її суспільного призначення зумовлює порушення закріплених Конституцією України принципів рівності людини і громадянина перед законом (ст. 24) та прав особи, яка потерпіла від злочинних дій посадової особи, на судовий захист (ст. 55)» [3]. І далі: «Якщо ж громадянина України притягнуто до кримінальної відповідальності і застосовано запобіжний захід у вигляді взяття під варту до обрання народним депутатом України, на нього не повинні поширюватися зазначені положення Основного Закону. У таких випадках стадія кримінального переслідування повинна бути доведена до постановлення судом виправдувального або обвинувального вироку і набрання ним законної сили»[3]. Саме таке бачення гарантій депутатської недоторканності відповідає призначенню цього правового інституту й суспільним інтересам. Враховуючи те, що в усьому світі спостерігається тенденція до обмеження обсягів і змісту депутатської недоторканності, нагальною потребою є тлумачення цього поняття в українському праві, яке має надати Конституційний Суд України.

Виділяють також імунітет суддів, посадовців правоохоронних і контрольних органів (наприклад, імунітет працівників прокуратури), імунітет свідка тощо. Суддівський імунітет – це недоторканність суддів як носіїв судової влади. Суддя не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, узятий під варту, затриманий без згоди на те відповідного компетентного органу.

Принцип рівності громадян перед законом і судом, як і правові імунітети та привілеї, недоторканність не раз ставали предметом наукового дослідження, однак до цього часу не досягнуто єдності поглядів щодо змісту, форм і соціального призначення таких винятків з указанного конституційного принципу.

Отже, доводиться констатувати, що за певну кількість років історично утворився паралельний кримінальному процесуальному законодавству блок законів, які встановлювали особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності доволі широкого кола осіб. [13, с. 48].

Таке законодавче регулювання не могло вирішити значної кількості проблем, які виникали в контексті притягнення до кримінальної відповідальності, застосування заходів процесуального примусу відносно окремих категорій осіб. Ці проблеми були викликані, зокрема, недостатньою чіткістю відповідних законодавчих актів, неналежною їх оцінкою суб'єктами правозастосування, певною невідповідністю виключних прав, які становлять зміст імунітету, призначенню та завданням кримінального судочинства [14, с. 44].

Висновки. Аналіз норм КПК України доводить, що особливий порядок кримінального провадження відносно окремих категорій осіб утворюють: 1) особливості здійснення повідомлення про підозру; 2) особливий порядок затримання й обрання запобіжного заходу; 3) необхідність інформування державних та інших органів чи службових осіб про застосування запобіжного заходу, ухвалення вироку. Не можна не визнати, що запропонована модель нормативного врегулювання особливого порядку кримінального провадження відносно деяких категорій осіб далека від досконалості а тому потребує доопрацювання. Водночас такий особливий порядок спрямовано на створення системи гарантій діяльності осіб, які здійснюють публічну діяльність, виконують особливі функції в державі [15, с. 42]. Зважаючи на історично усталене існування паралельного кримінальному процесуальному законодавству блоку законів, які встановлюють особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності достатньо широкого кола осіб, запровадження окремого нормативного врегулювання особливостей кримінального провадження відносно цих осіб, закріпленого в новому КПК України, є прогресивним. Водночас неконкретність окремих норм КПК України в цьому контексті ставить питання про необхідність їх доопрацювання.

Список використаних джерел:

1. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01 листопада 1996 року № 9. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. ст. 88. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

4. Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року №1861-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.

5. Грошевий Ю. М. Кримінальний процес : підруч. / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Ту-манянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х. : *Право*, 2013. 824 с.
6. Конституции зарубежных государств: учебное пособие / сост. В. В. Маклаков. 4-е изд. М.: *Волтерс Клувер*, 2003. 624 с.
7. Кримінальний процес : підруч. / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. К.: *Центр учбової літератури*, 2013. 544 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренко, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : *Юстініан*, 2012. 1224 с.
9. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч..К. : *Істина*, 2014.432с.
10. Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: Вибрані твори. К.: *Юрінком Інтер*, 1999. С. 10-15.
11. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 № 2790-ХІІ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>.
12. Басиста І. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. К. : *Центр учбової літератури*, 2010. 458 с.
13. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. *Ведомости Национального собрания Республики Беларусь*. 1999. № 28–29. 433 с.
14. Гукасян Р. Е. Соотношение материального и процессуального права – важная проблема юридической науки на современном этапе. *Вопросы развития и защиты прав граждан : межвузовский тематический сб. Калинин*, 1977. С. 5–14.
15. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950. URL <http://zakon.rada.gov.ua>.